

КЛЮЧ ДО РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ: *Крик Турянського*

Передчуття війни може ширитися тривалий час, проте її реальний початок завжди несподіваний. Так трапилося й сто з гаком років тому — в 1914 році. Звісно, проблеми на Європейському континенті накопичувалися ще від початку століття. Наприклад, у 1901 році серби, незадоволені окупацією Боснії та Герцеговини Австро-Угорською імперією, що тривала ще від 1878 року, створюють терористичну організацію «Чорна рука», котра з того часу починає методично відстрілювати чиновників імперії, головним чином військових. Кульмінацією діяльності організації, звісно, стає 28 червня 1914 року, коли один з її учасників — Данило Принцип — убиває спадкоємця габсбурзького престолу Франца Фердинанда й також його дружину Софію. Австро-Угорщина оголошує Сербії війну — за Сербію заступається Росія. Втім конфлікт від початку просякнутий імперськими амбіціями з усіх боків, адже Сербія сама претендує і на

Боснію, і на Герцеговину, й на всі інші слов'янські території на Балканах. Загалом у Першій світовій ніхто не боронить власну країну — всі б'ються за великодержавні примхи своїх монархів. Один з найсильніших епізодів книжки, яку ви зараз тримаєте в руках, — коли серб Сабо з розпачу й голоду роздирає та їсть купори із зображеннями імператорів і полководців, викрикуючи при цьому їм свої звинувачення, — вкрай точно характеризує ту війну. Однак це не найсильніший момент: перед вами книжка-шок, книжка-травма — страшне свідчення солдата, який вижив, коли всі його друзі померли.

Тим часом континентальна війна розгорталася в усіх напрямках: Німеччина підтримала Австро-Угорщину, бо мала плани щодо західних областей Російської імперії, а щоб двічі не починати — вторглася у Францію, що Росії була союзником. Британія виступила на боці Франції, а Османська імперія атакувала британські колонії в Африці й на Близькому Сході та російські на Кавказі. Так війна з континентальної стала світовою.

Українські землі на той час перебували в складі Австро-Угорської та Російської імперій, що мало наслідком мобілізацію значних кількостей чоловічого населення з обох боків. Підсумки чотирирічної боротьби на цих теренах

можна було виміряти лише людськими втратами серед військових та цивільного населення, адже всі загарбані внаслідок російського вторгнення в 1914 році території до кінця 1917 року були повернуті. Втім у наступному 1918 році обох імперій уже не існувало й боротьба в Україні переросла у визвольні змагання.

За період війни втрати з обох боків лише на Східному фронті склали по 1,5 мільйона осіб убитими та по 2 мільйона пораненими. Й це ми говоримо тільки про військових.

Ніхто в тому світі не був готовий до такого колосального танку смерті. Здавалося, що людське, гуманне зазнає краху, зникає, закінчується. Книжка Турянського саме про це.

Цілком можливо, що Осип Турянський, виходець із села на Львівщині, 1880 року народження, був би більш знаним, якби потрапив до Легіону січових стрільців, як то зробили багато українських ентузіастів появи національного війська в Галичині в 1914 році. Він просто не встиг цього зробити. Ще до того, доки Легіон почав збиратися, його мобілізували до австро-угорської армії й перекинули на сербський фронт. Таким був план австрійського

Поза

межами болю

*Повість-поема
Картина з безодні*

Переднє слово

Я й мої товариші впали жертвою жахливого злочину.

Це був злочин, якого люди і природа допустилися на нас і який і нас приневолив стати злочинцями супроти духа людства.

І судилося нам пройти за життя пекло, яке кинуло нас поза межі людського болю — у країну божевілля і смерті.

.....

Тіні моїх товаришів являються мені у сні й на яві.

Бачу їхні обличчя живих трупів.

Бачу, як біль і розпука кладе їм на очі й мозок сонячний серпанок привидів і божевілля і як вони з радісними окликами, з усміхом щастя западаються у безодню небуття.

І я лечу з ними у прірву.

.....

Я чудом остався між живими.

Та все здається мені, що я наче з-поза могили дивлюся на вир життя, на дикий танок людських пристрастей і душевного озвіріння.

І чую голос із того світу.

І почуваю себе чужим, самотнім, сиротою між людьми, з якими довелось мені жити тепер — на вигнанню.

Моя душа відривається від життя, як осінній пожовклий листок від дерева, й лине далеко-далеко до моїх товаришів.

І з тихим шелестом-зітханням стелиться по землі й шукає їхньої могили.

Бо їм ніхто навіть могили не висипав.

Тяжкі спільні терпіння з'єднали нерозривно наші душі, зробили нас братами.

І в моїм серці плаче жаль і туга за ними.

.....

І згадую незабутнього товариша Василя Романишина.

Друже мій!

І ти вже не живеш.

Твої кості біліють далеко серед синіх степів України.

Осінній вітер б'є їх.

Холодний дощ умиває їх.

Роса вранці сльозами паде на них.

.....

.....

Ні, я не можу, я не смію мовчати.

І коли я мав силу бодай у мільйонній частині зобразити людським словом їхні страждання і збудити в душі людини одну теплу сльозу спочуття до них, то я сповнив супроти них обов'язок їхнього брата і свідка їхнього болю і смерті.

І скинув з душі тяжкий камінь, який мене давив.

Хай моє скромне оповідання покладеться жалобним вінком квітів на їхню нікому не знану, богом і людьми забуту могилу!

Хай наші спільні муки падуть прокльоном на старий світ, який ще досі тоне в морі крові й нікчемності.

Хай ясна ідея, що в цім оповіданні промінням блискає з цвинтарища й хаосу стихій і з безмежного болю й божевілля людей, розгориться полум'ям у душі молодого українського покоління й веде його все вище й вище на сонячний шлях волі і щастя великого українського народу й до вселюдського братерства й любові.

І коли наша боротьба за волю така важка і кривава, то не падаймо ні на хвилю в темряву розпуки, бо